

Piotr Sroczyński

W poszukiwaniu skutecznego języka katechezy

Wrocławski Przegląd Teologiczny 15/2, 153-160

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. PIOTR SROCZYŃSKI

W POSZUKIWANIU SKUTECZNEGO JĘZYKA KATECHEZY

Język katechezy XXI wieku chce być zrozumiały dla współczesnego człowieka, a zwłaszcza młodego, by mógł przyjąć orędzie Ewangelii. Musi więc być bliski i zrozumiały dla niego, a jednocześnie wierny Ewangelii i Tradycji. Stąd niniejszy artykuł zajmie się problemem języka katechezy, jego wierności Bogu i człowiekowi.

1. WYBRANE DOKUMENTY KOŚCIOŁA O JĘZYKU KATECHETYCZNYM

Jan Paweł II był wyjątkowo uwrażliwiony na poszukiwanie właściwego języka w katechezie. Dał temu wyraz przede wszystkim w Adhortacji apostolskiej *Catechesi tradendae*, w której w różnych kontekstach mówił o języku jako istotnym problemie współczesnego świata, a w nim i katechezy¹.

Papież podjął swoisty dialog, stawiając najpierw pytanie: „Czyż bowiem nie spostrzegamy z osłupieniem, że podczas gdy w studiach z dziedziny np. komunikowania się, semantyki, nauki o symbolach przypisuje się dziś wielką wagę językowi, to jednak w tychże naszych czasach nadużywa się języka, to znaczy każe się mu służyć zakłamanemu, ideologicznemu, niwelowaniu sposobów myślenia i spychaniu człowieka

¹ JAN PAWEŁ II, *Catechesi tradendae*, 8, 17, 19 i in.

do rzędu jakby przedmiotu?”. Udzielając odpowiedzi na postawione przez siebie pytanie, Papież snuje następującą refleksję: „Wszystko to ma wielki wpływ na katechezę. Konieczne jest, by znalazła ona język odpowiedni dla wszystkich współczesnych dzieci, młodzieży i innych kategorii ludzi: język właściwy dla studiujących i naukowców, dla wykształconych, nieuczonych albo stojących na niskim stopniu cywilizacji, nawet dla upośledzonych fizycznie czy umysłowo i innych. Święty Augustyn już dawno przemyślał ten problem i przyczynił się waleśnie do jego rozwiązania w swoich czasach, swym znanym dziełem *De catechizandis rudibus*. W katechezie, tak jak i w teologii, problem języka jest bez wątpienia problemem pierwszorzędym. Warto tu jednak przypomnieć, że katecheza nie może się posługiwać żadnym takim językiem, który by pod jakimkolwiek pretekstem, nawet rzekomej naukowości, prowadził do wypaczenia tego, co zawiera się w symbolu zwanym *Credo*. Nie do przyjęcia jest też język, który wprowadza w błąd lub zwodzi. Przeciwnie, takie jest najwyższe prawo, że wszelkie osiągnięcia nauki o języku mają być do dyspozycji katechezy, a to w tym celu by była ona zdolna «opowiedzieć» czy też «przekazać» całą niewypaczoną naukę wiary współczesnym dzieciom, dorastającym, młodzieży i dorosłym»².

Do wypowiedzi Jana Pawła II, w której znajdują się zarówno wskazania, jak i przestrogi w poszukiwaniu właściwego języka katechezy, nawiązuje *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, które podejmując kwestie języka katechezy, mówi o nim wiele razy w różnych kontekstach³. Poszukując współcześnie właściwego i skutecznego języka w katechezie, należy z jednej strony uszanować i dowartościować własny język orędzia, przede wszystkim język biblijny, język historyczno-tradycyjny Kościoła (*Symbol wiary*, liturgia) i tak zwany język doktrynalny (formuły dogmatyczne), z drugiej zaś strony jest konieczne, aby w katechezie uwzględniać język osoby żyjącej w określonej kulturze, oraz starać się należy, aby katecheza stymulowała nowe formy wyrazu Ewangelii w kulturze, w którą ta została wszczepiona. Twórcy *Dyrektorium* zachęcają zatem do posługiwania się językiem tradycyjnych formuł i technicznych pojęć wiary, uwzględniając głównie ich wymiar i znaczenie egzystencjalne oraz do poszukiwania odpowiedniego języka dla wszystkich współczesnych dzieci, młodzieży i innych kategorii ludzi:

² Tamże, 59.

³ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, 20, 96, 106 i in.

języka właściwego dla studiujących i naukowców, języka dla analfabetów, nieuczonych albo stojących na niskim stopniu cywilizacji, nawet dla upośledzonych fizycznie czy umysłowo i innych⁴.

W przedstawianym dokumencie katechetycznym zaakcentowano konieczność poszukiwania skutecznego języka w katechezie młodzieży oraz katechezie ludzi świata pracy, przedstawicieli wolnych zawodów, artystów, ludzi nauki, w której należy uwzględnić zarówno ich mentalność, wrażliwość, gusty, style jak i ich słownictwo, przy czym zawsze na pierwszym miejscu trzeba mieć na uwadze wierność orędziu Chrystusa⁵.

Krótko mówiąc, przy poszukiwaniu skutecznego współczesnego języka katechetycznego istnieje konieczność uwzględnienia całego kontekstu wzrastania i egzystencji konkretnego człowieka, przy dochowaniu absolutnej wierności orędziu Bożemu. Dlatego też nie można zrezygnować z języka specyficznego dla przekazu katechetycznego, ale także nie można nie uwzględnić języka współczesnego człowieka.

2. JĘZYK KATECHEZY WIERNY CZŁOWIEKOWI

Język katechezy różni się od języka teologii. Zwraca on uwagę na rolę doświadczenia religijnego oraz posługuje się językiem, który jest przeniknięty elementami symbolicznymi i metafizycznymi. Język ów polega na wyjaśnianiu symboli i wychodzi poza mityczny świat obrazów. Symbole nie opisują Boga, lecz budzą doświadczenie mające z nimi związek⁶. Język katechezy korzysta z Biblii, liturgii, symboli, teologii oraz społecznego przekazu. Ma być językiem komunikacji wiary, zrozumiały i odpowiadający możliwościom percepcyjnym uczestników katechezy⁷.

Język katechezy wymaga zaangażowania wewnętrznego katechety i odpowiedzi wobec słyszanych prawd od odbiorcy – katechizowanego. W budowie jest on zbliżony do języka potocznego, lecz nie identyfikuje się z nim. Cechuje go obrazowość, symboliczność i wielowarstwowość. Język katechezy jest komunikacją interpersonalną między Bogiem a

⁴ Tamże, 208.

⁵ Tamże, 185.

⁶ J. CHARYTAŃSKI, *W kręgu zadań i treści katechezy*, Kraków 1992, s. 68n.

⁷ H. IWANIUK, *Język katechetyczny w teorii i praktyce*, w: *Komunikacja wiary w trzecim tysiącleciu*, red. S. DZIEKOŃSKI, Olecko 2000, s. 154.

ludźmi oraz między ludźmi⁸. Dzięki niemu człowiek mówi o Bogu i do Boga, a także Bóg mówi do człowieka⁹.

Katecheta powinien posługiwać się takim słownym komunikatem, który koresponduje z językiem katechizowanych. Z kolei język uczestników katechezy jest bardzo zróżnicowany, dlatego proponuje się stosowanie wobec nich języka totalnego stanowiącego sumę różnych sposobów słownej komunikacji. Chodzi o posługiwanie się takim językiem, „który byłby zdolny wyrazić orędzie chrześcijańskie dla człowieka każdego czasu i każdej kultury”¹⁰. Należy brać tu pod uwagę ograniczone możliwości językowe odbiorców katechezy. Ich mały niejednokrotnie zasób słownictwa religijnego oraz brak wiedzy ogólnej i katechetycznej utrudnia zrozumienie przekazywanych treści. Jak słusznie zauważa R. Pawłowska: „trudność odbioru tekstu językowego katechezy pojawia się na płaszczyźnie identyfikacji znaków językowych [...]; na lekcji religii uczeń spotyka się z pojęciami, z nazwami, imionami własnymi, zdaniami, z którymi nie zetknął się dotychczas gdzie indziej, każdy taki znak językowy musi być wprowadzony głosowo bardzo starannie i różnorodnie. Uczeń powinien te wyrażenia językowe usłyszeć wymówione kilkakrotnie przez nauczyciela, zobaczyć ich kształt graficzny na tablicy, a także wielokrotnie wymówić głośno indywidualnie i zbiorowo, następnie napisać w zeszycie”¹¹. Trudny znak językowy, jak kontynuuje autorka, powinien być przez odbiorcę poznawany różnorodnie, zarówno słuchowo, wzrokowo, jak i przez wymawianie połączone z ruchem¹².

Nie mniej istotnym zagadnieniem oprócz identyfikacji znaków językowych jest identyfikacja znaczeń, dzięki czemu katechizowany rozumie cały kierowany do niego tekst. Wyjaśniając znaczenia stosowanych słów, szczególnie zaczerpniętych z Biblii, liturgii czy teologii, należy dokonać eksplikacji, czyli powiedzenia tego samego znacznie prościej. Unikać należy, szczególnie jeśli chodzi o dzieci, wyrażeń przenośnych, starać się zaś ujmować przekaz w logiczny układ

⁸ M. MAJEWSKI, *Fundamentalne problemy katechetyki*, Lublin 1981, s. 93n.

⁹ J. BAGROWICZ, *Uwarunkowania skuteczności katechezy. Studium pastoralno-katechetyczne w oparciu o dorobek Josepha Colomba*, Włocławek 1993, s. 143-146.

¹⁰ H. WROŃSKA, *Język totalny katechezy*, „Katecheta” 34 (1990) nr 4, s. 198.

¹¹ R. PAWŁOWSKA, *Z zagadnień sprawności językowej w nauczaniu religii*, w: *O języku religijnym. Zagadnienia wybrane*, red. M. KARPLUK, J. SAMBOR, Lublin 1998, s. 77.

¹² Tamże.

treści¹³. Nadto warto także uzmysłwić sobie fakt, że nie zawsze otrzyma się informację zwrotną, gdyż – jak stwierdza autorka – większość dzieci i młodzieży nie ma świadomości niezrozumienia czegoś. Dlatego nie zadają pytań i nie pojawia się informacja zwrotna, nawet niewerbalna¹⁴.

W kształtowaniu dojrzałej wiary ważną rolę odgrywa wiązanie katechezy z doświadczeniem, które stanowi formę poznania opartą na bezpośrednim kontakcie z osobami i prezentowaną rzeczywistością obejmującą życie człowieka oraz otwarcie się na transcendencje. Katecheza oparta na doświadczeniu pomaga katechizowanym odkrywać sens ludzkiego życia. Język doświadczenia ilustruje i wyjaśnia prawdy wiary oraz kształtuje osobowość ucznia, a wiara z kolei staje się wartością¹⁵.

Dodatkowym warunkiem związanym z językiem katechezy jest umiejętność przekazu ze strony katechety. Język ten powinien być wyrazisty, płynny, poprawny pod względem wymowy, intonowania i modulowania głosu, operowania oddechem. Umiejętność, o której mowa, wiąże się z techniczną sprawnością językową, do której być może przywiązuje się zbyt małe znaczenie, a wydaje się ona istotna, jeśli chodzi o skuteczność komunikowania się.

3. JĘZYK KATECHEZY WIERNY BOGU

K. Misiaszek zwraca uwagę na konieczność posługiwania się różnorodnym językiem w katechezie, którego podstaw szukać należy przede wszystkim w Biblii. Na uwagę według niego zasługuje oprócz języka metaforycznego, parabolicznego, analogicznego, narracyjnego, również język sapiencjalny (księgi mądrościowe), poetycki, profetyczny, epistolarny (listy apostołskie)¹⁶.

W kształtowaniu wiary dojrzałej należy na katechezie wiązać doświadczenie człowieka z Bożym Objawieniem. Stąd płynie potrzeba posługiwania się językiem biblijnym, koniecznym do ukazania zbawczego działania Boga. Język biblijny jest językiem zdarzeń, na kanwie których Bóg objawia swój plan zbawienia.

¹³ Tamże, s. 80-82.

¹⁴ Tamże, s. 85.

¹⁵ H. WRÓŃSKA, *Język totalny...*, art. cyt., s. 199n.

¹⁶ K. MISIASZEK, *Język w katechezie*, „Seminare” (2001) nr 17, s. 47-57.

Język biblijny, inaczej nazywany językiem Bożym, występuje w Piśmie Świętym. Charakteryzuje go antropomorfizm w określaniu Boga, obrazowość, symbolizm – charakterystyczne elementy żydowskiej mentalności. Język ten jest wyjątkowo prosty oraz zrozumiały dla wszystkich ludzi. Wspólnota Kościoła od początku posługiwała się tym językiem. Język ten występuje przede wszystkim w katechezie biblijnej.

Obok biblijnego źródła katechezy występuje źródło liturgiczne, a w nim celebrowanie liturgiczne, w której obecna jest misterium zbawienia. Stąd zachodzi potrzeba stosowania na katechezie także języka liturgicznego.

Języka liturgicznego używa się przy celebrowaniu tajemnic wiary, ponieważ celem katechezy jest prowadzenie ucznia do wiary, którą wyraża liturgia. Liturgiczny język jest językiem akcji i działania.

Charakterystycznym symptomem występującym tak w języku biblijnym, jak i w liturgicznym jest symboliczny język wyrażający analogię między materialnym światem a transcendentną rzeczywistością¹⁷. Symbolami język biblijny posługuje się, objawiając historię zbawienia. Język symboliczny w przekazie religijnym ma znaczenie szczególne. Symbol zawiera pewną strukturę znaczeniową, w której sens bezpośredni, pierwszy, literalny określa ponadto inny sens, pośredni, drugoplanowy. Symbol daje wiele do myślenia¹⁸. Także liturgia posługuje się symbolami, przedkładając moc Boga udzielaną ludziom.

Katecheza korzysta także z języka teologicznego, wyrażając nim swoją naukę, Dobrą Nowinę o zbawieniu. Powyższy język będzie służebny wobec procesu budzenia wiary.

Ponieważ katecheza przekazuje słowa i zbawcze czyny Boga zawarte w materiale biblijnym i liturgicznym – posługuje się także językiem świadectwa, którym są wydarzenia z życia Kościoła powiązane z jego przeszłością. Ważne są także świadectwa wspólnoty parafialnej, która jest czynnikiem katechizującym.

Ważną rolę w katechetycznej posłudze odgrywa język środków społecznego przekazu, bazujący na pomocach audiowizualnych¹⁹. Ma on duży wpływ na mentalność katechizowanych, pozwalając im się twórczo angażować w przebieg katechezy. Język audiowizualny eliminuje suchy

¹⁷ Tamże, s. 50-51.

¹⁸ S. KULPACZYŃSKI, *Symbol w odbiorze katechizowanych dzieci*, Lublin 2002, s. 55.

¹⁹ JAN PAWEŁ II, *Catechesi tradendae*, 46.

tekst przekazu, eksponując obraz i dźwięk jako nośniki nowych zagadnień. Mogą na nich bazować treści biblijne, liturgiczne, a także pochodzące z tradycji Kościoła, stanowiące formalne i materialne źródła katechezy – prezentujące tematykę składającą się na życie katechizowanych.

Język totalny katechezy, wierny Bogu i człowiekowi, angażuje uczestników do czynnego udziału. Wybór szerokiego wachlarza elementów, środków oraz sposobów komunikacji uzależniony jest od wieku oraz możliwości percepcyjnych uczestników katechezy²⁰.

4. WNIOSKI

Katecheza XXI wieku nie może zrezygnować z języka biblijnego, liturgicznego i języka nauczania Kościoła, by nie zgubić istoty chrześcijaństwa. Musi jednak zaistnieć harmonia między językiem współczesnym właściwym dla danego wieku czy środowiska a specyficznym językiem Kościoła. Używając języka współczesnego, codziennego, dostosowanego do adresatów, należy systematycznie otwierać katechizowanych na język Biblii, na jej obrazy, pojęcia, piękno, głębię wyrazu, by zachować wierność orędziu, jakie ma się w katechezie przekazać, by prowadzić do rozumienia wydarzeń biblijnych i ich uobecnienia w liturgii Kościoła. Katecheza nie może też zrezygnować z języka liturgicznego, jeśli ma korzystać z liturgii jako źródła katechezy i prowadzić do właściwego udziału w misterium zbawienia, uobecnianego w społeczności Kościoła.

Używając języka współczesnego, zrozumiałego dla katechizowanych, należy wprowadzać ich w specyficzny język liturgii, w jej symbolikę, obrzędy, treści, teologię i tajemnicę. Katecheci muszą znać nie tylko język Biblii, liturgii i nauki Kościoła, ale też język katechizowanych, czyli mentalność, wrażliwość, gusty, style, słownictwo, by umieć przekładać na ich język orędzie Chrystusa, nie wypaczając go. Katecheta winien znać język mediów, język literatury i sztuki, by korzystać z nich dla realizacji celów katechetycznych, nauczyć katechizowanych właściwego korzystania z tych języków i przygotować ich do wprowadzenia w te języki ducha Ewangelii. Posługiwanie się na katechezie językiem infantylnym, modnym slangiem czy odstępowanie

²⁰ T. PANUŚ, *Zasada wierności Bogu i człowiekowi i jej realizacja w polskiej katechizacji*, Kraków 2001, s. 162-170.

od zasad kultury języka nie prowadzi do realizacji celów katechetycznych, ostatecznie jest brakiem wierności Bogu i człowiekowi.

ZUSAMMENFASSUNG

Eine moderne Sprache gebrauchend, die für die Katechisierten verständlich ist, muss man sie in die spezifische Sprache der Liturgie, in ihre Symbolik, ihren Ritus, ihre Inhalte, ihre Theologie und ihr Geheimnis einführen. Die Katecheten müssen nicht nur die Sprache der Bibel, der Liturgie und der Kirchenlehre, aber auch die Sprache der Katechisierten, das heißt ihre Mentalität, ihre Empfindlichkeit, ihren Geschmack, ihre Stile, ihren Wortschatz kennen, um Christus Botschaft in ihre Sprache zu übersetzen ohne sie zu entstellen. Der Katechet muss die Sprache der Medien, der Literatur und der Kunst kennen, um sie in der Verwirklichung der katechetischen Ziele zu benutzen, um die Katechisierten eine richtige Benutzung dieser Sprachen zu lehren und sie zur Einführung in die Sprachen des Evangeliumsgeistes vorzubereiten.